

AZ ELHALLGATTATÁS SZAKASZAI III.

H U S Z Á R Z O L T Á N

Még saját lépteim zaja sem hallatszott, színtelenek voltak a fák levelei, és nem talákoztam senkivel, ahogy baktattam a végtelennek látszó, egyenetlen és fűvel benőtt téglajárdán az elhanyagolt külsejű tiszaperjei vasútállomásról a falu központja felé.

Az iskolából, mely hosszú ideig munkahelyem lesz, az előtte álló platánfák sűrű lombjai mögül alig látszott valami, pedig igen tekintélyes épület volt két hosszú ablaksorával az alacsony és szürke házak közt. Díszes homlokzata két műoszlopon nyugodott, faragványokkal ékesített boltíves bejáratát tömör tölgyfa kapu védte.

Kétoldalt az előcsarnok falán egymástól tisztos távolságra festménymásolatok és fényképek sorakoztak, a šumadijai tájat, a mileševói és a žičai monostort s nyilván légi fölvetelről a Kotori-öblöt bemutatva. Középuött egy emelvényen bronzsínű mellszobor.

Az emeleti díszteremben, melyet az apácák közös imatermül használtak valamikor, s ahol most tanárok, tanítók összejöttünk, egy alacsony asztalon levő tévékészülék előtt, eltakarván a homályos képernyő jó részét, állt az igazgató. Hamusínű arcán némi zavart mosolyféle, de apró szeme hidegen siklott át a fejek fölött. Alacsony természetéhez képest erőteljesen és magabiztosan beszélt. A beosztás unalmas fősorolásakor egyszerre szokatlan mozgolódás támadt az első széksor bal oldalán, ahol a szőke és formás némettanárnő ült férjével, egy derék, fekete hajú szerb tanítóval. – Hogyan tanítsak a magyar tagozaton, mondta a tanárnő sírással küszködve, amikor nem tudok magyarul? – Majd megtanul a kollégán. Erre a nyers igazgatói válasza és felesége elcsukló hangjaira a szerb tanító fölugrott székéről. – Elég volt! Elég volt, hogy a felesé-

gemet kínozzák csak azért, mert német. Nagy áldozatok árán végre megtanult szerbül, és most tessék, tanuljon meg magyarul is. Hát nem. Nem fog. Nem engedem, hogy végképpen tönkregyegye az életét. Értik? Eleget túrtünk eddig. Nem kínlódunk többé, mint eddig minden évben a rossz beosztással. Az igazgató arca meg sem rezdült. – Nem tehetünk mást, most sem tehetünk másképp. Nem kivételezhetünk senki kedvéért. Az óraszámnak meg kell lennie. – Akkor elmegyünk mind a ketten ebből az iskolából. A hirtelen beállt csöndben a házaspár összekapta holmiját, aztán kopogó lépteik visszhangoztak a folyosóról. Valaki könnyedén megemlítette, hogy Péter bácsi, a nyugalmazott tanító szívesen vállalna németet, hiszen régebben is ő tanította, persze most csak óraadóként, legalábbis ezt mondta, amikor nemrég találkoztak, szüksége volna ugyanis némi többletbevételre, mert a legfiatalabb lánya Újvidéken tanul. – Helyes, bólintott egyet az igazgató, ez a probléma tehát meg volna oldva, szerb tanítót pedig könnyen kapunk akár pályázat kiírásával, akár anélkül.

S másnap reggel zsbongástól lett hangos a tágas és kopár iskolaudvar. Úgy éreztem magam, mint a középkor fiatalembere, akit lovaggá ütöttek, mégis kénytelen szerzetescsuhába bújni, ahogy a testes osztálykönyvvel hónom alatt elindultam a szűk folyosón egy tanterem felé. A gyerekek utánam.

Az 5. b, melynek osztályfőnöke lettem, jórészt népes zsellércsaládból jött, és több gyereknek hiányzott a tanfölszerelése, míg a párhuzamos osztályokban ez kevésbé volt föltűnő. Azt ajánlottam hát az 5. a osztályfőnökének, hogy cseréljünk gyereket. Az 5. b-ből ugyanis valósággal kirítt, azaz inkább kihivalkodott egy mindenben élenjáró, rátarti fiú. Hanem az ajánlatot, csodálkozásomra, a kartárs nem úgy fogadta, ahogy vártam. – És kivel cserélné el a kolléga azt a kitűnő tanulót? – Egy zsellérgyerekkel. – Ezt még meg kell beszélnünk az igazgatóval, mondta a kartárs fontoskodva. Zavartan és értetlenül álltam előtte. – Ezt a jelentéktelen ügyet? – Mindenképpen meggondolandó. Ez elvi kérdés. Mihelyt alkalom kínálkozott rá, előállottam hát javaslatommal az igazgatónál. – És miért akarna cserét a kolléga? – Az egység érdekében, mondtam komolyságot erőltetve magamra, hogy egységesebb legyen az osztályom, akkor ugyanis csupa zsellérekből állna. – A mi falunknak, ha nem tudná a kolléga, a két háború közt erős munkásmozgalma volt, és a legbátrabb, legöntudatosabb zsellér, illetve agrárproletár mártírhálalt halt, mellszobrát mi készítettük el egy neves szobrással. – Tudom, hallottam róla. – Az egységet másképp kell megteremteni. – Hogyan?

– Azt a kollégának is tudnia kell. Az osztályok összetételén most már nem érdemes változtatni, de ha az 5. osztályfőnöke beleegyezik a cserébe, akkor semmi akadálya. Győzze meg javaslatának helyességéről. Meg sem próbálkoztam vele, és így az ügy kútba esett.

Annak a fiúnak a papája szakasztott olyan volt, mint egy muzsikus-prímás. Beleváló nagylegény lehetett valamikor, de most üzletvezetőként gyakran el kellett utaznia, és felesége helyi Bovarynévá vált. Állítólag. A szülői értekezleten, amikor a nagyobb család jótékony nevelő hatásáról szónokoltam a tanfőlszerelés fontossága után, az üzletvezető papa szólásra jelentkezett, mint a fegyelmezett diákok szoktak az órán.

– Nem egészen így van ez, tanár néptárs. Látogassa meg csak azokat a nagycsaládokat a falu szélén az Új Telepen, majd meglátja. Az egy valóságos gyerekgyár. Először is azt kellene megszüntetni. Minek az a sok gyerek, ha a szülők nem tudnak róluk gondoskodni. Itt a magyarázat, hogy miért nincs tankönyvük, füzetük. Nem lehet mindent a társadalom, a közösség nyakába varrni. Erre a körülötte ülő asszonyok közül azok, akik előbb még elégedetten mosolyogtak, sőt nyíltan helyeseltek, most behúzták a nyakukat fejkendőjük alá. Megszeppenésük rám is rám ragadt. Ez már valóban elvi kérdés. Jó lenne megtárgyalni az igazgatóval, mielőtt elszólnám magam, nehogy baj legyen belőle. Az egyik kardosabb asszony mégsem hagyta cnyiben a dolgot. – Miből vegyük meg azt a sok könyvet meg a füzetet? Már alig van szabad hely a Járáson, ahová kiengedhetnénk jószágainkat legelni. Azt mondják, még ezt a kicsit is, ami maradt, föl akarják szántani. Akkor pedig se malac, se kecske, se liba, se tyúk, se tojás, se semmi. Elszorult a torkom. Most a kereskedő papa is hallgatott.

Szóltam hát az iskolai vöröskeresztes titkárnőnek, aki a tanáriban üldögélt és kézímunkázott, hogy lehetne-e valahogy a szegény sorsú gyerekeken segíteni. Elképedésemre ráncosodó arca megkeményedett, és szemüvege mögül éles pillantást vetett rám. – Nem lehet. A vöröskereszt országos szervezet. Helyi ügyekkel nem foglalkozik. – Mivel foglalkozik akkor a pénzbegyűjtésen kívül? – Földrengés- és árvízszűttotta vidékek megsegítésével és ehhez hasonlóval. De ezt a kollégának is tudnia kell. Eszembe jutott a bronzszínű mellszobor, mely a súlyos tölgöfa kapun belépőt bizalomkeltően fogadja. – Hát azok nem helyi ügyek? A titkárnő rándított a vállán, és ismét kézímunkája fölé hajolt.

Nem merném állítani, hogy az én okvetetlenkedésemre történt, de tény, hogy hamarosan igazgatói körözüvény hívta föl a diákokat használt

tankönyvek és egyéb tanfölszerelések adakozására, gyűjtésére. A kezdeményezés sikerrel járt.

Napról napra jó volt érzékelni, hogy a tanáriban mindig kellemes hangulat uralkodik, melyet hallgatólagos megegyezéssel senki sem akar elrontani. Tréfák csattantak, vidám történeteket meséltek, és ha két kartársnak egyszerre akadt lyukas órája, tehát szabaddá vált, akkor jó negyvenöt percig ádáz sakkcsata zajlott. Igen kedveltem ezt az érdekes társasjátékot, mely egyszerű bábutologatásnak tetszhet, pedig valóságos fejtörő mutatvány. Még újvidéki tartózkodásom ideje alatt egyedül vagy P., a rezes orrú és a mértéktelen dohányzástól sárga körmű humorista és mesterjelölt barátom társaságában el-eljárógattam a városi sakk-klubba, mely valahol egy félreeső utcában bújt meg, csaknem a föld alatt. A kis pincseszerű helyiség hátsó kijárata melletti söntést félhomály védte az utcai járókelőktől és egyéb idegentől. Itt ugyanis csak klubtagok kaphattak szendvicset meg különféle italt, hitelre is. Ott ragadt rám az a néhány bemondás, melyet egy törzsvendégnek számító csupa ősz, de kedélyes orvos szeretett hangoztatni, ha jó húzás előtt állt: „Oj, oj, Gospodine moj. Matahare. Talj tuče kao malj.” De magyar szöveg is: „Az ember mindig lépik egyet. Ez bajnoki játszma? Az, bajnoki. Az más. Asztmás.” P., aki többek közt a különféle italoknak is szakértője volt, otthonosan mozgott ebben az alvilágban, ahol vágni lehetett volna a füstöt, és a sakkórak kattogása zakatolt állandóan, nem kis tekintélyt szerzvéen magának irigyelt tudományával. Egyszer eldicsekedte, hogy sikerült fél pontot kicsikarnia Matanović nagymestertől, miközben ördögös gyorsasággal bemutatta az egész játszmát. Most ott a tanáriban S. kartárs lépett P. helyébe, csak vele jobban szerettem sakkozni, mert mulattatott dühkitörése egy-egy csúfosan elvesztett játszmán. Ilyenkor vöröses bajusza szélébe harapdált, és lobogtatta oroslánsörényét. – Majd az emeleten visszaadom a kölcsönt kamatostul. Ripityára verlek! Ez a fenyegetés, ha komolyra válik, súlyos következményekkel járhatott volna, mert S. kétkezi munkásra hasonlított inkább, mint értelmiségire. Ott az emeleten egy üres teremben pingpongasztal állt, ahol zavartalanul lehetett bármikor játszani. S. szerb ember létére elég jól beszélt magyarul. Versei és rövid lélegzetű novellái jelentek meg egy szarajevói gyermeklapban. Tudott róla, hogy én is elkövettem egy-két verset és más, tehát mint kétszeres kartársak, úgy gondoltam, nyugodtan verhetjük egymást: sakkban én őt, asztaliteniszben ő engem, és ugrathatjuk egymást egyazon témán belül. Csakhogy tévedtem. Egy csekély dolgot szem elől tévesztettem, nevezetesen azt, hogy S. nem P., nem bizony.

Az egyenlőséjelet gyenge matematikusként rossz helyen húztam meg, s a szölamoktól elkábított és elragadtatott hívó lélek létemre akkor még nem vettem észre, hogy az egyenlők között egyenlőbbek bizony szép számmal akadnak, akik még egyenlőbbek akarnak lenni, mégpedig nemcsak vízszintes, hanem függőleges irányban is. Azonkívül P. idősebbnek látszott, S. viszont fiatalabbnak, mint amilyen valójában volt, és ez sem mellékes körülmény. S.-nek a felesége, egy megviselt arcú, betegeskedő tanítónő az egyik alsó tagozatos szerb osztályt vezette. Két gyerekük közül a lány, aki már hatodikba járt, külsőleg apjára ütött ugyan, de ideges természetét valószínűleg anyjától örökölte. A kisebbiket, a fiút nem láttam. S. anyanyelvet tanított a szerb tagozatokon, és szerbet is vállalt egy-két magyar osztályban, és mint a legtöbb tanító, jó tanárrá vált. Ahol dörmögő hangját megeresztette, ott csak hallgathatni lehetett.

Már november vége felé jártunk, és a helybeli műkedvelő színtársulat, mely leginkább népszínműveket szeretett játszani, a közeledő állami ünnepre való tekintettel népszerű írókat hívott meg. Elég jól összeállították a vegyes műsort, és a közönség lelkesen tapsolt. Az előadás után F., Cs. meg mi ketten S. írótárrsal a vidéki firkászok közül bementünk a nagyvendéglőbe, mely a főterre nyílik, és szombatonként a késő éjszakai órákig balkáni zenétől hangos. Egy testhez álló, sötétkék bársonyba öltözött, fekete hajú énekesnő hangjait árasztotta a hangszóró, ugyanazzal az agyoncsépelet magyar nótával mérsékelve olykor a fölhevülést: „az a szép, az a szép, akinek a szeme kék, akinek a szeme fekete”. S.-t mintha kicserélték volna, olyan megilletődve viselkedett, alig szólt egy-két szót, azt is tőle szokatlan elfojtott hangon, nyilván így akarta jelezni mélységes tiszteletét a vendégek iránt. Fölpattintott cigaretta-tárcáját udvariasan ugyan, de kitartóan nyújtotta felénk, úgyhogy nem lehetett visszautasítani. Hanem ez a felemás hangulat láthatólag feszélyezte vendégeinket. Cs. arca még vörösebbé vált, F. pedig a kávégőzbe merülvén, nem tudta abbahagyni a kavargatást. – Nem ártana egy szép magyar népdalt is hallanunk, mondtam, hogy megtörjem a hallgatást, mely kínossá kezdett válni, az énekesnő ugyanis a zenészek társaságában egy sarokasztalnál éppen vacsorához ült. Cs., aki évekig kétkezi munkával kereste meg a kenyerét, és még most is beállhatott volna a rakodómunkások vagy kubikosok közé, olyan jó erőben volt, megrázta a fejét, mint S. szokta, amikor valami nem tetszik neki. – Inkább igazi magyar nótát, szép lassú hallgatót, ami megnyugtatja az ember fölzaklatott idegeit ebben a rohanó világban. Megfeledeztem a vendéglátás

elemi szabályairól. – Amiben nincs ütem, nincs ritmus, az értéktelen, az nem maradhat fön. Még a költészetben sem. F. fölemelte egy kissé elnehezült fejét, mintha mondani akarna valamit, de meggondolta magát. Cs. ugyan nem járt még középiskolába sem, de oda annál inkább, ahol a bölcsesség terem. – Pedig most a szabad vers a divat, az ún. modern versek majd mind ritmustalanok. – Rövid idő múlva senki sem emlékezik rájuk. Csak a dal maradandó, mondtam kinyilatkoztatásszerűen. Cs. csöndesebb hangra váltott. – A versköteted levágták. Aki megemlíti, fanyalog vagy támadja. Úgy mondta ezt, mintha mellékes dologról lenne szó, és nem nézett rám, messzebbre tekintett, valahová a vendéglő falain túlra. Megállt bennem a szusz. Hát már Cs. is személyeskedni kezd, mihelyt kifogy az érvekből? Akkor még nem hallottam F. meleg hangú méltatásáról, mely a rádióban hangzott el. – Nem tudom, mi van rajtam támadni való. Cs. helyeslően bólintott. – Hát ez az. Mi? Bizonyos jelek arra utalnak, hogy összehangolt támadás indul az egész népi szárny ellen, mondta, és zavartan nézett a konyakospohár fenekére. Mentő ötletem támadt. – Nekünk hármunknak is össze kellene fognunk. S. feszült érdeklődéssel figyelte a vitát. F. a kávéaljat nézegette, mintha jósolni akarna belőle, majd egy futó pillantást vetett az énekesnő felé, aki éppen akkor sietett a hátsó kijáráthoz. Cs. megütődve nézett rám, aztán legyintett. – Eh! Ebben a megütődésben benne volt a művészvilág mérhetetlen önérzete és hiúsága, Cs. ugyanis mint a tartományi írószövetség tagja, közelebből láthatta, hogy különösen az írók hierarchiában tudnak csak gondolkodni, és féltékenyen őrzik presztízsiüket, s most tapasztalatát így adta tovább nekem. Visszajött az énekesnő, és a zenészek szedelőzködni kezdtek. F., aki a ranglétrának még magasabb fokán állt, hiszen tagja volt az országos írószövetségnek, még ennyit sem szólt az indítványhoz. Megnézte óráját, aztán ő is fölkelt. – Sajnos, későre jár, mennünk kell. S. ekkorra már magához tért áhítatából, és mindent megtett, hogy maradásra bírja a vendégeket, de nem járt sikerrel. – Ezek igazi írók voltak, mondta elismerően a két távozó után bámulva. – Azok, mondtam kényszeredetten, igazi írók, csak hogy az ún. igazi irodalom nem érdekes. S.-nek fölillant a szeme. – Miért? Hallgattam, elhallgattam, hogy azért, mert haszontalanságnak tartom, mint a tűzijátékot az égő ház körül, vagy mint amikor hetes esőben sós vízzel árasztják el a veteményest, sejtettem ugyanis, hogy S. másképpen vélekedik, más szemszögből nézi az irodalmat és a világot. Hallgattam, mert nemcsak írni életveszélyes, hanem beszélni is. De S. nem tágitott. – Hát milyen irodalom érdekel? – Másmilyen, kolléga, mondtam elutasítóan.

Jellemző, hogy a tanáriban az író-olvasó találkoznak, melyen több kartárs is ott volt, nem lett visszhangja, kötetem fogadtatásáról azonban ketten is szóltak egy-egy újságcikket mutatván, hogy olvassam el. Igyekeztem higgadságot színlelni, míg átfutottam az értelmesnek nemigen mondható irományokat.

Akkoriban sok eső esett, és sok helyen tócsa öntötte el a kocsiutat meg a gyalogjárdát, úgyhogy néhol bokáig ért a latyakos sár. Egész decemberben feketén maradt a föld. Szilveszter éjszakáján aztán a havazás pótolta azt, amit addig elmulasztott, ugyanis valóságos hóviharszakadt a falura. Egy szerb kislány a magyar szomszédéknál lelt otthonra, míg anyjának retkes lábát tisztára nyalták az éhes férfiak, és olyan szabados magyar asszony is sétálgatott az utcán, aki szívesen besurrant a nyitott kapun a neki tetsző, hívogató szóra. Mindez egy-két özvegyasszony kedélyét borzolta föl csupán.

A kartársak közül ki családi körben, otthon, ki az iskola emeleti dísztermében szilveszterezett szerény vacsora, bőséges ital, tévé és lemezjátszó mellett. A kétnyelvűből egynyelvűvé vált társaságot sokáig Čkalja és Aleksic mulattatta.

Megelégetve a lötyögést és változatosságra áhítózván, úgy éjfélját hármán nekivágtunk a koromsötét éjszakának: egyik oldalamon S., a másikon a rajztanár. Olyan helyre mentünk, ahonnan már messziről fülrepeztő trombitahang, dobbufogás és harsogó éneklés hallatszott. Olykor pisztolylövés csattant, és petárda pukkant. A kerthelyiségszerű tágas és fedett csarnokban, mely valahol a falu déli oldalán lehetett, csupa szerbek búcsúztatták az óévet, és társaim láthatólag jól érezték itt magukat. Letelepedtünk egy szabadnak látszó asztalnál. Hamarosan kiderült ugyan, hogy az asztal foglalt, de maradhattunk, mert ott marasztottak bennünket. Iddogálás, nótahallgatás. – Ez aztán a zene, mondtam akadozó nyelvvel, és az énekesnő ugyancsak érti a dolgát. – Ugye, mondta elégedetten a rajztanár. Innen úgy egy óra múlva átbotorkáltunk a falu másik kerületébe, ahol a magyarok várták az új esztendő. Itt ugyan mérsékeltebb volt a hangerő, de a díszlet annál látványosabb. A mennyezetről ugyanis tömérdek színes papírszalag csüngött alá, mint őserdőben a lián, olyan sűrűn egymás mellett, és egymást keresztezve, hogy csoda, ha a mulatozók bele nem gabalyodtak. Megjelenésünk észrevehető zavart keltett, de a megtorpanás csak egy pillanatig tartott, hiszen jámbor kíváncsiskodóknak látszottunk, akiktől nincs mit tartani. Innen rövid báméskodás után visszafordultunk. Most kint az utcán mi torpantunk meg, mert pillanatok alatt szemünk, fülünk

tele lett hóval. Sűrűn, nagy pelyhekben, szakadatlanul havazott. Minduntalan latyakos tócsába léptünk, és egymás nadrágszárát sárral csapkodtuk össze, mely menten odatapadt, és lehűtötte mámoros jókedvünket. De keményen lépdeltünk tovább. Ennek a hetyke gyalogportyának kiadós megfázás lett az eredménye.

Akkortájt, a hatvanas évek elején a hírközlő szervek jóvoltából az élet fölpezsdült. Egymást érték a gyűlések. Az újtások és a merész vállalkozások korát éltük, s ebből az igazgató sem maradhatott ki. – Össze kellene vonni a szerb és a magyar önképzőkört, mondta S.-nek és nekem, amikor befejeztünk egy sakkjátszmát, és ismét állítgatni kezdtük a táblán a figurákat. Semmi értelme az elkülönülésnek. Láthatjuk, hogy a gazdaságban az erők összevonásával ésszerűbbé és hatékonyabbá válik a termelés, tehát ami ott jó, itt is jó lehet. S. hevesen tiltakozott, nyelvi akadályokra hivatkozván. Az igazgató komorabb arcot vágott. – A nyelv nem lehet akadály, hiszen az irodalomnak úgyszólván egy nyelve van, a művészet nyelve, és ezzel az egyesítéssel csak nyerhetne mindkét csoport, mert így közelebb kerülnének egymáshoz, jobban megismernék egymást, s egymás nyelvének a kölcsönös elsajátítását is elősegítenék ezzel. – Nem, mondta S. szinte magából kikelve, inkább leveszem a kezem az önképzőkörrel, de ilyen ostobaságba nem megyek bele. Átgondoltam az egészet. Hanem, és itt engedékenyebbé vált a hangja, kétnyelvű újságról lehetne szó: ennek a két önképzőkörnek lehetne egy közös diáklapja. Ezt a javaslatot jónak láttam támogatni, nehogy föltűnő legyen a hallgatásom. Az igazgató komorsága megenyhült. – Jó. Legyen. Fogjanak hozzá a kollégák minél előbb. Föllélegezve húztam meg az első lépést, és hamarosan a játszma rejtelseibe merültünk mind a ketten, mint leendő társszerkesztők.

A diáklap, mely sok örömet okozott nekem, diákok bevonásával, sokszorosítón készült, így kiadása biztosítva volt, és kedvelté vált az iskolában. Maga a tanítás nemigen kötött le. Óravázlataimat rendszerint R. kartárstól vettem kölcsön, aki ugyancsak tanítói képesítéssel rendelkező csupán, de a sokévi tapasztalat, melyet a felső tagozatokon szerzett, magyar kézikönyvei, tankönyvei és rendezett családi élete sikeres pedagógussá tették. Csak azon csodálkoztam, hogy gyerekeit szerb osztályba járattja. – Így legalább jól megtanulnak szerbül, magyarul pedig úgyszólván tudnak, mondta magától értetődően, hiszen otthon magyarul beszélünk. Rendszerint zöld öltönyt viselt nyakkendő nélkül. Gyakorlatias, tette serkentő, pattogó, gyors beszédű ember volt, aki végszükség esetén vaskos kezét sem sajnálta a vásott kölyöktől. Nélküle a régi

típusú, nehézkes magnetofonnal alig boldogulhatott volna az ember. Felesége az első osztályt vezette, hogy az írás- és olvasástanítás új módszerét, mely saját elgondolása volt, kipróbálhassa és fejleszthesse. Érdekes, hogy sem ő, sem a többi kartársnő alig szólt bele a társalgásba, így alkalmazkodván az eleven szerb patriarkális rendhez, mely láthatatlanul bocsátotta ki erővonalait a tanárban is, mint a mágnes. Nem csoda hát, hogy az egyedüli tanárnő, aki rendes úton szerzett diplomát, egy jó fiúnak látszó szerb tanítóhoz ment férjhez. Nemrég fiuk született. – Minek nevezted el a fiadat? – fordult most S. ehhez a tanítóhoz. – Aleksandarnak. – Aleksandarnak? Mint Ranković, ugye? Vagy a még rangosabb, tudod, kire gondolok?, hunyorgott S. sokat sejtetően, és meg sem várta a választ, olyan biztos volt a dolgában. – Jó név, előrelátó, bölcs választás, barátom. De a tanító csak mosolygott az egyértelműen Sándor királyra való célzáson, mely egyébként is elég tréfásan hangzott, és nem szólt, mint akinek fölháborodásra, kivált félelemre semmi szükségé, sem oka. Csak az igazgatóné szokta olykor fölemelni a hangját férfitársaságban is. S. talán éppen ezért nem sokra becsülte, pedig az igazgatóné az akkori filmszínésznő, a nagy B. B. hasonmása volt, és ha színésznő nem is, de slágerénekesnő lehetett volna belőle. – Kis hisztérika, mondta S., és nem tud semmit. Az én nyolcadikos lányaim különbek nála. Csak jóval később tudtam meg, hogy ők ketten egy faluból valók, tehát földiek. S. az aligazgató feleségét sem kímélte, azt állítva, hogy gyerekei az iskola titkárától valók, egy behemót, de mindig jókedvű házasembertől. Az aligazgató fölöttébb barátságos tekintetű, jóindulatú ember volt, akinek megfontolt, csöndes beszéde jótékonyan hatott a gyakran paprikás hangulatú tanárban és gyűléseken. Csak félrehúzott szája és összehúzott szeme mutatta néha, hogy elmarasztaló, kedvezőtlen véleménye is van valakiről vagy valamiről, de nem akarja vagy nem meri kimondani. Lehet, hogy S. átlátott rajta, és bosszantotta a sima modor, mely ravaszságot palástol csak, ezért pletykált feleségéről. Viszont S. politikai nézeteit nem kürtölte világgá, és még az olyan időszerű világraszóló eseményről is hallgatott, mint amilyen az el nem kötelezettek belgrádi tanácskozása. Úgy látszik, hidegen hagyta a dolog, s ez nem kerülte el az igazgató figyelmét. – Ez hozza majd meg számunkra a gazdasági föllendülést. Vagy a kolléga nem így látja, nem bízik ebben? – Dehogynem, mondta S. bosszankodva, és úgy állt az asztal mellett, mint a katona, ha a pihenő vezényszót hallja. Csak az a baj, hogy ezek a harmadik világbeliek túlságosan szegények. – De hatalmas piacot jelentenek. – Azt igen, feneketlen zsákot, mely elnyel minden árut, mi

pedig csak hitelezünk, és várhatunk a pénzünkre ítéletnapig. – Ennyire pesszimista a kolléga? Ez baj. Egy pedagógus sohasem lehet pesszimista. – Nem vagyok pesszimista, mondta S. ingerülten, csak realista. Az igazgató fejét csóválta, és oldalvást nézett S.-re, mintha nem hinné, amit hall, de a szópárbaj ezzel abbamaradt, mert S. a naplóba kezdett jegyezgetni. Szokása volt, hogy az érdemjegyeket a tanáriban írta be háromféle színes cezurával. Csak ő tudhatta, hogy mit jelentenek az egyes színek, erről ugyanis nem volt hajlandó beszélni még az osztályfőnöknek sem. Humoros helyzet, melynek a fonákságát, úgy látszik, csak én éreztem. Egy naiv színpadi változat abszurd jelenete, melyben az azonosulás és az elszigetelődés furcsán keveredik cirkuszi mutatványnak beillő szereptévesztéssel. Az igazgató észrevette, hogy, miközben válogatom a házi olvasmányok való könyveket, egyet izgatottan lapozgatok, és mosolygó arccal odajött az asztalhoz. – Miről szól? Megmutattam a könyv tábláját, melyen Esze Tamás marcona képe volt látható, és a nagybetűs cím. – A kollégát érdekli a történelem? Azt hittem, csak az irodalom érdekli. – Az irodalom történelem is, és a jól megírt történelem irodalom is, mondtam nagyképpen. – És ez olyan? – Olyan, mert a legnagyobb kurucról szól, a szabadságharc elindítójáról és igazi vezetőjéről. A történelemtanár, akinek a tanáriban máskor alig lehetett a szavát hallani, most komoly arccal föltekintett újságából. – A kuruc fölkelést Rákóczi nélkül el sem lehet képzelni. Esze Tamás csak egy parasztsapat vezére volt. Mindjárt kapcsoltam. Ez a vélemény a lépten-nyomon megnyilvánuló személyi kultuszhoz igazodik. Szavalni kezdtem az ismert Ady-vers utolsó versszakát: „Rákóczi, akárki, Jöjjön valahára: Kígyóinknak, Esze komám, Lépjünk a nyakára.” A költő és a kurucok véleménye másmilyen: Rákóczi vagy más, mindegy, azaz nem a vezető a fontos. Úgy látszik, az igazgató is kapcsolt, mert ellentmondást nem tűrő hangon kijelentette, hogy a történelemhez a történelemtanár jobban ért, mint az irodalomtanár, ő a szakember, és az ő véleménye az irányadó. Már a nyelvemen volt az ismert mondás, mely közhely ugyan, de nem árt elégszer ismételni: a történelem sokkal fontosabb annál, hogysen csak a történészekre lehetne bízni, de az igazgató haragos arcát látva jobbnak láttam, ha nem szólok. S. érdeklődve figyelte naplója mögül ezt az apró csetepatét. Amikor négy szemközt maradtunk, kiütözött igazi énje. Valamilyen belső vagy külső sugallatra megérezte az eljövendő idők szelét. – A szerbséget nagy veszély fenyegeti. Amit a háborúban elér, azt a béke hosszú ideje alatt rendszeresen elveszti, és mások boldogulnak helyette. Lám, ebben a faluban is a magyarok

uralkodnak. Elnevettem magam, mint aki jó viccet hall, de ez csak olaj volt a tűzre. – Hát ki itt az igazgató és a párttitkár, kérdezte indulatosan. – És ki a főigazgató, a körzeti meg a tartományi párttitkár, kérdeztem vissza, ahonnan az ukáz jön, melyhez ajánlatos igazodni ugyebár, mert különben az illető selyemzsinórt kap ajándékba, és csauszok veszik körül. S. dühkitöréseinek a végét nem vártam be, jobbnak láttam, ha otthagynom, és kimegyek a falu szélére a Tisza mellé.

Egy csónak lassan úszott lefelé a vízen, a benne ülők riadtan tekintettek a közeledő sziget felé, mintha valami titkot rejtegetne az a környék; oldalukon pihent az evezőlapát. Bámultam az erős acélsodronyt, mely a két part közt volt kifeszítve, alatta a sok tehertől és emberektől megrakott komp. Nézegettem a part fáit, bokrait s a gyökereket, ahogy görcsösen belekapaszkodnak a part szakadozott, agyagos földjébe. Csodálkoztam a vízmosás okozta furcsa üregeken, lyukakon, a homokos zátonyon és a rejtelmes szigeten, melynek a meredek partja háztetőnyire emelkedik a víz fölé, és elmerültem az önfeledtségben, mely a fények villanásait, remegését is előidézte a víz felszínén és a víz fölött. Valahol valaki fohászkodott az Úrhoz. Hallani lehetett a csöndes mormolást. A komp elérte a túlsó partot, és kikötött. Fölordódott a görcs, és nem győztem betelni a fölségesen tiszta levegővel.

S. egyre rigolyásabb lett. Az új beosztás szerint együtt ügyeleteskedtünk: sétáltunk a gyerekek közt az iskola tágas és kopár udvarán, és beszélgettünk. Éppen szembefordultunk a nappal, és a káprázattól, mely rövid időre szinte megvakított, dicsérni kezdtem a szerb irodalmat. – Érdekes, hogy Zmaj, Rakić mennyire hasonlít Petőfire és Adyra. Erre S. hirtelen megállt. – Mindig csak Petőfi. Az is szerb volt. Ezek a magyarok nem tudnak semmit. Nem hagytam ennyiben a dolgot, és más neveket soroltam föl, de S. hajthatatlan maradt. Csöngettek. Indultunk a gyerekek után. A szűk és homályos folyosón, ahogy közeledtünk a tanári ajtaja felé, S. új érvet talált igaza bizonyítására. – A magyar nyelv vacak nyelv. A kezem a kilincsen volt már, kissé ki is nyitottam az ajtót, de agyamat elöntötte a vér, és megfélekedzvény magamról és a beállt helyzetről, visszafordultam S. felé, aki mögöttem kongatta a folyosó kőkockáit. – A szerb nyelv a vacak. Már bent voltunk mindketten a tanáriban, amikor észbe kaptam, és tompítani igyekeztem a meggondolatlan kijelentésem élén. – Vacak a magyar nyelv is, csak az angol nyelv az igazi. A bent levők tágra nyílt szemmel néztek ránk. Most mi lesz? S. nekem esik-e? Ugyanis S. előbbi kijelentését nem hallhatták, jóllehet az sem sokat változtat a helyzeten, ha hallották volna. Azóta is töpreng-

hetek rajta és találgathatom, hogy ez a jelenet tudatos rendezői elgondolás, föl villanó rögtönzés volt-e, vagy csak a véletlen műve. Mert S. különös ember volt, kiszámíthatatlan mindenben, egyik napról a másikra meg tudott változni, mint az időjárás, könnyedén, fölényesen, nagyvonalúan arcot és magatartást váltott, mint az igazi színész vagy diplomata. Egyszer eleve játékos természetét mutatta, tréfálkozott és elérzékenyedtett gyerekes dolgokon, máskor komoran nézett az emberre, és csak úgy vágott a szava. – Mleveno meso ću praviti od tebe. Paprikást csinálok belőled! Mintha farkas fogainak csattogását hallottam volna. Gyermekversköltő és húsdarálás. Úgy rémlik, a történelem eleve gyilkos humorú szatírárt ír. A múltja utánanyúl az embernek, s addig nem hagyja nyugton, míg a helyére nem teszi. Nem lehet bóklászni, céklézni sehol büntetlenül.

Eleinte ügyet sem vettem rá, később annál inkább észre kellett vennem, hogy a tanáriban megváltozott a hangulat, és fagyossá válik körülöttem a levegő. Közben tanfelügyelő látogatta meg az iskolát, és az egyik tanítónőt, akinek az órájára a fél tantestület betódult, nyilvános összejövetelen kegyetlenül megbírálták. Módszertani és egyéb szakki-fejezések röpködtek a levegőben, és szegény tanítónő lehajtotta a fejét. Bejelentettem az igazgatónak, hogy a tanév végén eltávozom az iskolából, máshová megyek tanítani. Már jelentkeztem egy pályázaton, és értesítettek, hogy fölvesznek. Csak R. maradt hozzám a régi, mindig segítőkész és jó tanácsokat adó kartárs. Megszűnt a sakkozás a tanáriban és az asztaliteniszezés az emeleten. Közeledett a tanév vége. Egész nap folyt a tanítás. Nekem a második váltásban is volt mindig órám, s egy késő délután Sz. tanító, aki a politechnikát oktatta, a pályázaton ugyanis nem jelentkezett szaktanár, és rajzot is vállalt két osztályban, hozzám fordult becsöngetéskor, mert csak ketten maradtunk a tanáriban. – Nincs több órája? – De van, a hatodik. – Jöjjön be velem egy rajzóra a 6. b-be, legalább nem unatkozik. Elfogadtam a meghívást. Sz. is szerb tagozatra járatta gyerekeit, mint R. meg az aligazgató, és párttag volt, de igen barátos természetűnek és jóindulatú embernek látszott. Kurta szipkája körül gomolygó füstfelhő, széles jászkun arcán az állandó töprengés jelei. A gyakori köhécselestől el-elfulladt, és ilyenkor hangját elfojtotta az asztma. Az alföldi nyelvjárás és a nagyvárosi köznyelv tájszavakkal és szerb kifejezésekkel tarkított furcsa keveréknyelven beszélt. Még alig telt el fél óra, s a gyerekek máris sorra elkészültek rajzaikkal. Kíváncsian vártam, most mi lesz. Sz. őrmesteri hangon rendelkezett. – Hetes, oltsd el a villanyt! Sötétben maradtunk, mint kaszárnyában a bakák takarodó után, és mint ott abban a régi világban, itt is

fölsattant a következő parancs: – Mese! Nem sokat kellett várni, sem szólítani senkit, máris kezdődött a mesélés. A mesemondót fölismertem a hangjáról. Ügyes fiú volt, de nem a jobb tanulók közül való. Mesélni most mégis csodálatosan tudott. Fölszabadultan, színesen, élénk hanglejtéssel, fordulatosan beszélt anélkül, hogy egy pillanatra is megakadt vagy megállt volna. Nem úgy, mint magyarórán a lecke fölmondásakor. Jó lecke volt ez a számomra. És szinte megoldhatatlan föladvány, rejtély. A sötétség mint fölszabadító erő, vagy alkalmas közeg, melynek a bensőséges hangulatában megoldódik a nyelv? Mindenesetre a gyerek most úgy beszélhetett, ahogy órán kívül a család és tágabb környezete melegében mindig szokott, ahogy otthon tanult meg beszélni szó szerint az anyja nyelvén, azon a nyelven tehát, mely valóban az anyanyelve volt minden elemében. Az iskolai nyelvoktatás falra hányt borsó. Lehet, hogy már az első osztályban elhibázott az írás- és olvasástanítás. A betűk hangoztatásával kezdődik a baj, és ez még csak fokozódik a betűk összekapcsolásakor. Csak egy példa: az e betű. Veres Péterrel csodálkozhatunk azon, hogy ez az egyetlen betű és ennek a kiejtése milyen fontos szerepet játszik a magyar nyelvben. Képes meghatározni az ember születéshelyét, társadalmi helyzetét és a néphez való viszonyulását is. A mai hírközlő szervek, a színház, de részint az oktatás is tesznek róla, hogy így legyen. Sajnos. Tehát még a kiejtés sincs megnyugtatóan megoldva. Pedig, úgy rémlik, a mai embernek egyre inkább beszélő lényé kell válnia, következésképp madarat tolláról, embert beszédmódjáról ismerni meg, és nemcsak azért, mert a stílus maga az ember. A magyar értelmiségit pedig a sorsa, a sorsa még azzal is megverte, hogy anyanyelvét holtig tanulnia kell. Nem csoda, hogy a magyartanár jóval nehezebb helyzetben van, mint G. B. Shaw nyelvtanára a Pygmalionban. Önként adódik a kérdés, hogy maga az írás, az egységes helyesírás maga nem biztosíthatná-e a magyar nyelv egységét? A beszélt nyelvet pedig hagyni kellene, hogy szabadabban fejlődjék, alakuljon, akár változataiban is. Tehát kötött írás, szabadabb beszéd, mint az angolban, vagy mint ahogy némely távol-keleti országban gyakorlattá vált. Így az eléggé egyhangú magyar köznyelv várhatólag hangzásban is változatosabbá, színesebbé válna, és nem hatna vidékiesnek a középzárt e vagy rövid é, de urambocsá!, talán a rövid á és a kettőshangzók sokasága sem, sőt talán a mély i is fölmerülhetne még a feledésből.

Új munkahelyemen előreláthatólag szerbet is tanítanom kell majd. Bementem hát a vörös keresztet tanítónő egyik szerbórájára, ugyanis S. és köztem teljesen elhidegült a viszony. Megtudtam, hogy még most

sincsen tankönyv a magyar tagozatokon, és a gyerekek a szerb anyanyelvűeknek íródott alsó tagozatos tankönyveket használják. Így a nyolcadikosok negyedikes olvasókönyvből tanulnak. Jó érzés lehet! Az órán nem ért meglepetés: a nyolcadikosok is gyatrán vagy sehogy sem tudnak szerbül. És ami még elszomorítóbb: a jelesebb diákok tudnak kevésbé. Valakik jóvátehetetlen kárt okoztak. Megbocsáthatatlan mulasztás történt. Nije teško predvideti, mondja a szerb, könnyű megjósolni, hogyan járnak majd ezek a gyerekek a középiskolában, egyetemen.

Tamási Áron *Hazai tükör* című regényének román pópánéja így beszél 1849-ben: „Német világ jön, németül kell tudni.” Sajnálatos, hogy magyar pópáné nem akadt, aki száz évvel később megmondta volna: szerbül kell tudni. Legalább ennyit, ha többet nem lehetett. Tudni, de nem az anyanyelv rovására, nem beolvadás árán, azon az áron, hogy elhanyagoljuk, elfelejtjük vagy megtagadjuk anyanyelvünket a boldogulás csalóka reményében, rossz példát mutatván a többieknek. Akkor talán most nem kellene megkérdeznünk, hogy hol maradtak a használható, magyar szerzők írta tankönyvek, szótárak, kézikönyvek. Már a kezdet kezdetén. Akkor talán nem érvényesülhetett volna ilyen mértékben a kontraszelekció, azaz a magyar értelmiségiek kiválasztódása régiók, környezet, származás és családi háttér szerint.

A tanévzáró gyűlésen a tantestület tagjairól külön-külön nyilvános vélemény hangzott el a kötelező számadás és önbírálat után. S.-nek az igazgató rögtön fölrotta, hogy a társadalmi munkától távol maradt, és politikai nézeteivel is baj van. S. ezt rosszindulatú véleménynek, rágalomnak minősítette. – Maguk csak azt szajkózzák, amit a párt előír, amiben előre megegyeztek, de én legalább azt mondom, ami a saját véleményem, mert tudok és merek gondolkodni, ugyanis én értelmiségi vagyok, mondta büszkén, de ha itt nincs rám szükség tizenöt évi tanítás után, hát nem tanítok. Majd csak megélünk valahogy a feleségem kis fizetéséből. Persze S. tudta, hogy fölmondásról szó sem lehet. Az igazgató jónak látta csendesebb hangon megjegyezni, hogy S. kiváló tanár, és az iskolának szüksége van rá. Amikor rám került a sor, és szintén a társadalmi tevékenységet hiányolták munkámból, csak R. kelt a védelmemre. S. is fölszólalt ugyan, de szavaiból érződött, hogy elsősorban önmagára gondol, amikor az irodalmi munkásságot elsőrendű tevékenységnek minősíti, ugyanis érvelésében az ifjúsági irodalom nevelő hatását bizonygatta. – Igen, így van, hagyta helyben az igazgató szárazon, csak ott a bökkenő, hogy a társadalmi munka ingyenes, míg az író műveitért tiszteletdíjat kap, tehát az írás magánügy. Azonkívül a kollégának a

politikai magatartása helytelen, sőt káros. Ekkor az igazgatóné dallamos hangja hallatszott messze a hátam mögül: – Hagyjuk a kollégát békében, úgys elmegy tőlünk.

Ketten voltunk az irodában. Az igazgató kihúzta íróasztala egyik fiókját, és keresgélni kezdett benne. – No, itt van a minősítése. Fölolvassam? – Tessék, mondtam elkészülve a legrosszabbra. Az igazgató lassan, minden szót külön hangsúlyozva fölolvasta a gondosan és szerbül fogalmazott okmányt, mely ugyan nem volt kirakatba való, de lesújtóan rossz sem. – Elfogadja? Ha van valami megjegyezni vagy kifogásolni valója, csak szóljon, még nem késő. – Elfogadom, mondtam megkönnyebbülten.

Szinte bizonyos, hogy az igazgató káderlapomat elküldte új munkahelyemre. – Elmehet, mondta ugyanis, mintha kegyet osztana, és most az egyszer szemembe nézett, de emlékezni fog még ránk.

Most figyeltem föl rá először, hogy a bronzszínű mellszobor mennyire hasonlít az igazgatóra. Talán a szobrász egyenesen az igazgatóról mintázta, csak ezt titokban tartják? Ugyanaz a kerek fej és borostás arc, ugyanazok az apró, mélyen ülő szemek. Vagy fordítva történt? Az igazgató vette föl valami csoda folytán a szobor ércszerű arcvonásait? Ki tudja. Minden előfordulhat ebben a valószínűtlen világban.

Kint az utcán ragyogó fényben láttam a szürke házfalakat, és ez a furcsa ragyogás nem szűnt meg azon a hosszú úton sem, mely a tiszaperjei vasútállomásra vezet.